

Література

1. Листопад Н. П. Математика: підручник для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). — Київ : Орion, 2020.
2. Листопад Н. П. Картки для поточної перевірки знань: Математика. 3 клас. — Київ : Орion, 2020. — 80 с.
3. Листопад Н. П. Робочий зошит з математики: 3 клас. — Київ : Орion, 2020. — 80 с.

«Я досліджую світ»: МЕТОДИЧНІ ОРІЄНТИРИ НАВЧАННЯ В 3 КЛАСІ

Надія БІБІК

Предмет «Я досліджую світ» у 3 класі забезпечує наступність і перспективність змістових ліній, реалізацію яких розпочато в 1 і 2 класах. Методичні засади предмета розкрито в «Пояснювальній записці» до Програми. Щодо педагогічної стратегії, то значимо її основні відмінності від звичної, традиційної. Педагогічна стратегія, яка спиралася на наслідувальні механізми в розвитку пізнавальних процесів молодших школярів і передбачала пріоритетне використання зразків, алгоритмів, поетапного контролю і корекції, збагачується **полісенсорним підходом**, що зумовлює дослідницьку поведінку учнів, сприйняття ними властивостей і якостей предметів і явищ природного і соціального оточення, і спрямовується у сферу пошукової діяльності.

Цей курс передбачає створення передумов для усвідомленого сприймання і засвоєння соціальних та морально-правових норм, історичних, національно-культурних традицій українського народу. Він враховує наступно-перспективні зв'язки між дошкільням і основною ланкою школи.

Уведенням у навчальний план предмета «Я досліджую світ» забезпечується ціле-спрямований соціальний розвиток молодших школярів відповідно до мети, зазначеної в Законі України «Про загальну середню освіту» (1999 р.), Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа) (2001 р.).

На нормативному рівні зміст предмета узгоджується також з Європейським напрямом реформування освіти в Україні, зокрема, дискрипторами (описами) вимог до кінцевих результатів початкової освіти на засадах компетентного підходу.

У дидактико-методичній систематизації навчального матеріалу особливо важливе значення надається зв'язку його з життям, оскільки обмеженість відповідного досвіду учнів потребує постійного залучення й аналізу життєвих вражень — цієї головної чуттєвої опори набутих знань. Це ж стосується принципу поєднання методів і прийомів навчання: він передбачає активне й свідоме нагромадження, а відтак — і узагальнення вражень з різних джерел, доцільну організацію самостійної й пошукової діяльності учнів.

Розуміння **компетентності як інтегрованого результату освіти**, набутої особистістю, передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок на формування і розвиток умінь діяти, застосовувати досвід в проблемних умовах (коли, наприклад, неповні дані умови задачі, дефіцит інформації про щось, обмаль часу для розгорненого пошуку відповіді, коли невідомі причиново-наслідкові зв'язки, коли не спрацюють типові варіанти рішення тощо). Саме тоді строюються умови для включення механізмів компетентності — здатності діяти в конкретних умовах і задіяти мотиви досягнення результату.

У результаті теоретико-методичних пошуків **змістове наповнення предмета «Я досліджую світ»** сформовано таким чином, щоб зосередити учнів на усвідомленні суті взаємовідносин людини і суспільства, набутті демократичних цінностей, адекватному випробовуванню різноманітних соціальних ролей, засвоєнні поведінкових еталонів.

Отже, зміст предмета відображає такі **види знань**, результатами опрацювання яких є набуття громадянських цінностей:

— про навколишній світ у взаємозв'язку компонентів «Я — людина», «Людина серед людей», «Людина в суспільстві», «Людина і світ»;

— про способи пізнавальної та практичної діяльності, установлення необхідності знати державну мову, шанувати символи держави. Засвоєння моделей поведінки, які відповідають законодавству України, враховують інтереси і потреби громадян, передбачають повагу і взаєморозуміння між людьми;

— оцінні знання про норми ставлення до явищ життя (учень розпізнає вчинки за критерієм патріотичних вимірів, аргументує переваги громадянських вчинків — участь у волонтерських заходах тощо).

Україна, її державотворчі цінності, вироблення громадянських почуттів — ці елементи змісту є першорядними, вони задають мету реалізації програми. Видатні постаті, відомі люди, патріотично спрямовані, що вміють переборювати життєві труднощі і йдуть до власної мети, стають зразком для вироблення в учнів власних життєвих стратегій.

Сучасне розуміння поняття патріотизму, правильність якого підтверджується реальним життям у непростий для України час, полягає в акцентуванні на деяких його складниках: **діяльне і відповідальне ставлення до свого народу; настанови на взаємодію і духовну спільність з культурою свого народу; інтерес до пізнання національної історії, шанобливе ставлення до символів держави; бажання підпорядковувати свою поведінку виконанню норм, правил, законів, встановлених у державі.**

У програмі предмета розгорнуто змістові блоки: «Людина», «Людина серед людей», «Людина в суспільстві», «Людина і світ». Кожний блок має наскрізний характер і у 3 і 4 класах відрізняється обсягом і складністю змісту.

Тема «**Людина**» вводить дитину в світ власного «Я», допомагає усвідомити неповторність кожної людини, зумовлює бажання й потребу пізнавати себе й навколишній світ за допомогою органів чуття, розуміння цінності людського життя і взаємин між людьми, які передбачають чесність, доброту, відповідальність тощо.

Ці поняття, які важко усвідомити молодшому школяреві в абстрактному вимірі, конкретизуються і розгортаються на змісті казок, історій, які доводять, що людина росте і розвивається в суспільстві, вона мислить, співчуває, навчається, творить.

Школа — це місце, де вчаться не лише грамоти, але й культури, працьовитості та ін., учні шукають відповіді на питання: навіщо людині вчитися; додержання яких правил допомагає досягти успіхів; що визначає поведінку людини; які ролі в житті вона виконує (учень, дочка, син, сусід, товариш, громадянин та ін.); яким бути, щоб з тобою дружили.

Тема «**Людина серед людей**» дає змогу поставити дитину в різноманітні ситуації, де вона може вправлятися в культурі спілкування з різними людьми, адекватно реагувати на вчинки та слова своїх ровесників, батьків, сусідів, чужих людей.

Зміст теми дає можливість розширити словник мовного етикету учнів, урізноманітнити ситуації, у яких дитина може виявити навички поведінки з дорослими, ровесниками.

Крім того, змістове наповнення теми орієнтує дитину на врахування інтересів оточуючих її людей (рідних, ровесників, старших), доброзичливе та уважне ставлення до них; на формування вміння спілкуватися з іншими людьми (не перебивати співрозмовника; уміти висловлювати незгоду щодо його думки так, щоб він не образився); сприяє розвитку самооцінки власних дій та дій інших людей.

Усе це в сукупності стане поштовхом до формування соціального досвіду учнів.

Теми «**Людина в суспільстві**» і «**Людина і світ**» розширюють й уточнюють знання дітей про місце їхнього проживання, формують уявлення про Україну як незалежну державу, символи нашої держави, її місце серед незалежних країн; сприяють встановленню найпростіших зав'язків у суспільному оточенні на основі власних

спостережень (якість пошитого костюма, випеченого хліба, збудованого будинку залежить від ставлення майстра, пекаря, будівельника до своїх обов'язків); ознайомлюють учнів із найпростішими правами та обов'язками дитини, загальноновизнаними правами людини.

Тема «Людина і світ» так цілеспрямовано розгортається в суспільствознавчому предметі початкової школи вперше.

Школяреві важливо сконцентруватися на питаннях, які розширюють межі сприймання довкілля, виводять у широкий світ, який завжди приваблює незвіданою загадковістю. Цю особливість дитини чутливо вловила Ліна Костенко: «В дитинстві відкриваєш материк, котрий назветься потім — Батьківщина».

Програмовий зміст теми охоплює такі громадянські смисли: Україна на карті світу; різноманітність людства; відзначення пам'ятних дат в Україні та інших країнах тощо.

Учням важливо усвідомити, що об'єднує людей: ми всі різні, але однакові в прагненні до миру, добра і дружби. На уроках з цієї теми є нагода доказово, на прикладах, обговорити питання різних звичаїв, традицій, особливо дитячих, а тому зрозумілих учням: як вітаються в інших країнах; що діти дарують одне одному на свято; як ровесники учнів початкових класів відзначають однакові свята в різних країнах.

Кожна інформація про «інше» узгоджується зі своїм, знайомим. Такі паралелі дають змогу доходити спільних висновків про людину у світі, необхідність толерантного ставлення одне до одного заради спільного Дому людей і людства; відповідальності кожного за збереження рідної мови, культури, майстерності, які передаються від покоління до покоління.

Отже, **крім раціонально-понятійних компонентів**, у змісті широко представлено **емоційні**, що передбачають оцінку діяльність учнів, вибіркоче ставлення до об'єкта діяльності, самовираження, самооцінку, відгук на почуте і побачене тощо.

Для забезпечення навчально-виховного процесу було розроблено матеріали для вчителів та учнів:

- навчальні програми;
- календарно-тематичний план змісту предмета;
- підручник;
- методичні рекомендації до уроків предмета «Я у світі»;
- методичні і навчальні посібники;
- наочність для учнів.

Підготовці навчально-методичного супроводу до предмета «Я досліджую світ» передувало теоретичне оформлення специфіки врахування компетентнісного підходу на рівні підручника й інших складових комплекту, враховувались вимоги до підручничотворення для молодшого школяра.

Зазначимо, що у новому поколінні навчально-методичного забезпечення вперше опрацьовувались і враховувались зазначені особливості, хоча за всі роки модернізації шкільної освіти проблеми формування змісту і відповідного відображення в підручниках, посібниках належать до пріоритетних.

Попри всі складнощі підручничотворчого процесу визначимо як позитив те, що теоретичні засади підручника знайшли відображення у відповідній концепції, розроблених принципах і критеріях відбору змісту, в структурі та логіці організації навчального матеріалу.

Особливістю підручника «Я досліджую світ» для 3 класу (у 2-х частинах), який реалізує Програму НУШ-1, є органічне поєднання класичного підходу до освіти з новітніми ідеями НУШ. Підручник інтегрує освітні галузі:

- громадянську та історичну;
- соціальну та здоров'язбережувальну;
- природничу.

Компетентнісний підхід — ключова ознака презентації змісту, процесу й результатів навчання в підручнику. Це передбачає не лише достатній обсяг інформації про об'єкт пізнання, його якість, але й забезпечення дослідницької активності учнів у вияві причинно-наслідкових зв'язків у природі і суспільстві; надання переваги знанням, які можна здобути самостійно, застосовувати набутий досвід у нових ситуаціях. Для розв'язання учнями практичних завдань у життєвих ситуаціях залучаються навчальні результати з інших освітніх галузей. Дидактичні засоби реалізації програми інтегрованого предмета «Я досліджую світ» в підручнику мають такі ознаки:

- доступність і емоційна привабливість текстів, їх інструментальна цінність для розвитку пізнавальних інтересів учнів;

- відповідність обсягу й кількості практичних завдань та вправ пізнавальним можливостям учнів, їх посиленість і необхідна частотність для формування ключових і предметних компетентностей;

- забезпечення діалогічності, співтворчості учасників навчального процесу, їх взаємодії в різних формах самовираження.

Орієнтиром для забезпечення вимог Державного стандарту в підручнику слугують об'єкти контролю і оцінювання на завершення першого циклу навчання, що дозволить забезпечити систематичне відстеження індивідуального розвитку учнів, виявленню прогалин у знаннях, уміннях, навичках та їх корекції. Це, зокрема, такі:

- аналізувати й пояснювати причини і наслідки подій, вчинків, явищ;

- оцінювати вчинки, різні моделі поведінки, висловлювати до них власне ставлення;

- застосовувати набутий досвід у життєвій практиці в процесі взаємодії з іншими дітьми.

Передбачено залучення учнів до практики виконання завдань дослідницького характеру на полісенсорній основі:

- дослідження-розпізнавання (Що це? Яке воно? Обстеження за допомогою органів чуття, опис, порівняння з іншими предметами, явищами; спільне — відмінне, до якого цілого воно належить);

- дослідження-спостереження (Що відбувається? Чому? Які зміни? Причини виникнення);

- дослідження-пошук: запитування, передбачення, встановлення часової і логічної послідовності явищ, подій; встановлення причинно-наслідкових зв'язків (Чому? Яким чином? Від чого залежить? З чим пов'язано?); догадка, висновок-узагальнення.

Ознаки застосування інтегрованого підходу в структурі підручника:

- системний виклад змісту різних галузей у нових взаємозв'язках компонентів;

- збагачення міжпредметними завданнями, які потребують діяльнісних і творчо-пошукових методів роботи;

- пошук-дослідження зв'язків, залежностей, причин і явищ у навколишньому світі на полісенсорній основі;

- взаємовідповідність мети й результату в координатах компетентнісного підходу.

Зміст підручника відповідає пізнавальним можливостям дітей, дає змогу подолати розбіжності в їхніх досягненнях. Водночас надається можливість творчого використання вчителем програми і дидактичного інструментарію, що зумовлюється індивідуальними можливостями учнів.

У контексті компетентнісного підходу конкретні знання постають як засіб пізнання світу і життєтворчості, а не як кінцева мета. Тому основним завданням є забезпечення активної позиції учня в набутті особистісних цінностей. А через них — суспільно значущих.

Одна з найважливіших цілей навчання — навчити користуватися знаннями. На цьому наголошував В. Сухомлинський. Небезпека перетворення знань на мертвий багаж зароджується саме в молодших класах, коли за своїм характером розумова праця найщільніше пов'язана з набуттям дедалі нових умінь і навичок. Якщо ці вміння

та навички тільки засвоюються й не застосовуються в діяльності, навчання поступово виходить за сферу духовного життя дитини, неначе відокремлюється від її інтересів і захоплень. Прагнучи запобігти цьому явищу, учитель дбає про те, щоб кожна дитина знаходила творче застосування своїм умінням і навичкам.

Формування суб'єктної позиції учня, яка є домінантною тенденцією в освіті, розглядаємо не тільки з точки зору досягнень цілей, але в широкому соціокультурному контексті. Так, набуті учнем у навчанні здатності прогнозувати наслідки своєї поведінки, шукати нові способи розв'язання проблем, мати власну точку зору переносяться потім на життєві обставини.

Модернізація організаційних форм уроку на засадах компетентнісного підходу націлює вчителя на результати освітньої діяльності, тобто інструментальні (процесуальні) рішення мають бути спрямовані на досягнення прогнозованих результатів.

Таким чином, було встановлено, що часовий цикл взаємодії вчителя й учня містить такі структурні елементи:

- постановку інформаційно місткої й актуальної для учня мети;
- створення настанови на її реалізацію;
- план досягнення мети; засоби організації діяльності й стосунків, їх коригування з урахуванням індивідуального досвіду учнів;
- оцінку й самооцінку результатів.

Відобразимо таку структуру в табличному варіанті з конкретизацією змісту етапів.

Методична структура компетентнісно орієнтованого уроку

Етап уроку	Вимоги	Засоби
Цілепокладання	Мета розробляється у співвідношенні з обов'язковими результатами навчання, які піддаються вимірюванню	Вербалізація мети, настанови на важливість очікуваних результатів
Планування діяльності	Виявлення наявного життєвого досвіду учнів з навчальних тем	Спільне з учнями обговорення способів досягнення результатів. Обговорення дій, розподіл ролей, стимулювання участі кожного в спільній роботі
Технологічний	Вибір методів і форм, які відповідають меті уроку	Групові форми діяльності; пробні дії; зміни ролей, їх випробування в імітованих життєвих ситуаціях
Контрольно-оцінювальний	Створення ситуацій успіху	Рефлексивні вправи; коригуючі дії, заохочення

Схарактеризуємо методичний зміст етапів уроку.

Сучасні дослідження вказують на особливості ритму й коливань усіх психічних процесів, які позначаються на працездатності учнів, потребують переключень інтенсивної розумової діяльності на розумово-м'язові процеси, на розрядку інтелектуального напруження, надання переваги емоційно-комунікативним діям. Крім того, досвідчений учитель зважатиме на пізнавальне реагування учнів, добиратиме засоби підтримки пізнавальних інтересів.

Так, з огляду на коротку тривалість активної уваги молодших школярів, важливо забезпечувати доцільну *зміну видів діяльності*. Це допомагає зосередити увагу учнів на розв'язуванні навчальних завдань, виконанні пізнавальних дій, запобігає їх втомлюваності, появі гіподинамії; дає змогу урізноманітнювати діяльність, підтримати до неї інтерес. Із цією метою широко використовується різноманітне *унаочнювання*, що

відповідає особливостям чуттєвого сприймання навколишнього світу дітьми молодшого шкільного віку.

Тривалі спостереження уроків, їх поелементний аналіз, зіставлення засобів впливу на пізнавальні орієнтації та реакції учнів дозволили з'ясувати: *найбільша пізнавальна активність* спостерігається в ситуаціях безпосереднього спілкування з об'єктами навколишнього світу, практичних дій з предметами, використання життєвого досвіду дітей, у разі варіативності та незвичайності методів діяльності.

Пізнавальна активність молодших школярів *знижується* одноманітністю процесуальних характеристик навчання (особливо, якщо тривало використовуються методи слухового сприймання — бесіда, розповідь, опитування); перенасиченням процесу емоційними, розважальними прийомами; неадекватністю рівня складності пізнавального завдання можливостям учнів тощо.

Помічено: *стимулами* дитячої активності на уроці є успіх, заохочення, можливість продемонструвати знання, життєвий досвід, бажання мати у грі, спілкуванні престижну роль, ситуації проведення дослідів; можливість маніпулювати предметами, діяти з ними.

Натомість дитячу активність гальмує роль пасивного слухача; повторюваність змісту; одноманітність методичних прийомів, коли не заохочують, не питають; використання недоступної інформації, неадекватної трудності задачі.

Стратегія соціалізуючого впливу в координатах компетентнісного підходу передбачає збагачення формули «засвоїти і активно відтворити» за рахунок створення умов для життєтворчості дитини, забезпечення її індивідуальності в педагогічному спілкуванні, культивування вибору свободи в прийнятті рішень.

З погляду компетентнісного підходу, *цілі навчання* стають реалістичнішими, осмислюються учнями і стають їхніми власними цілями заради досягнення зрозумілого, привабливого і посильного результату.

Зміцнюється і розширюється пізнавальна мотивація учнів шляхом розвитку інтелектуальних переживань учня, підтримки успіху; через особистісно орієнтований зміст навчання, задоволення потреби в пошуку нової інформації; створення ситуацій пізнавальних утруднень, диференційованого використання мотиваційних спонук залежно від характеристик уміння вчитися.

Зміст освіти стає функціональнішим, розглядається на міжпредметному рівні. Він включається в соціальний контекст, спрямовується на набуття пізнавального й життєвого досвіду.

Змінюються форми і методи організації навчання — вони набувають діяльнісного характеру, передбачають вироблення самостійності в застосуванні програмового змісту. Широко застосовуються групові форми навчальної роботи з метою вироблення навичок партнерської взаємодії і співробітництва.

Оцінювання навчальних досягнень передбачає наявність доказів компетентності учня в певній сфері. Це не лише обсяг інформації про об'єкт пізнання, її якість (знання конкретних фактів, правил чи зв'язків і залежностей), але й рівень рефлексивності в самооцінці результатів, активність у їх набутті, вияв інтересу до пізнання; надання переваги знанням, які можна здобути самостійно; прагнення до успіху.

В останні роки роль підручника як універсального засобу змінюється. Натомість розвивається й удосконалюється цілий комплекс засобів навчання, що змінює функцію підручника, який вже розглядається як елемент цілісної системи засобів навчання. Наявність навчально-методичного комплексу визначає роль підручника як системоутворювального ядра, своєрідної метасистеми, надає йому нового призначення — стати сполучною ланкою між усіма компонентами комплексу, забезпечити їх цілісність та функціональність єдиних підходів до реалізації засад підходу компетентнісного.

У підготовленій нами концепції зверталась увага на ступінь реалізованості в підручнику сучасних підходів до презентації змісту, процесу і результатів навчання. Зокрема, українська освіта на нормативно-правовому рівні узгоджується з європейськими напрямами щодо компетентнісного підходу. Що це означає?

Навіть побіжний перегляд рукописів навчально-методичних комплектів зорієнтує вчителя на такі ознаки:

— чи задіяний учень у конструюванні знання, чи він лише пасивний учасник навчання;

— чи передбачено діалог, взаємодію між учасниками навчального процесу;

— які мотиваційні спонуки використано (новизна змісту, опора на життєвий досвід, можливість висловити власне судження, продемонструвати свої досягнення);

— яким завданням надається перевага: тим, що спонукають здобувати знання самостійно, чи на рівні відтворення;

— чи передбачено інструменти супровідного оцінювання як докази компетентності учня в певній сфері, тобто вміння зв'язати відоме й невідоме, встановити причиново-наслідкові зв'язки, застосувати набутий досвід в змінених умовах.

Для вчителя найбільш актуальною є проблема добору навчального матеріалу за певними критеріями: науковість, систематичність і частотність розгляду; ступінь необхідності, актуальність і доступність у певному віковому періоді; узгодження змісту, структури, обсягу з цілями предмета, часом, що відводиться на вивчення.

Відповіді на ці питання вкупі з оцінкою поліграфічних рішень дозволить учителю скласти свій професійний погляд і адекватно оцінити підготовлений продукт.

Підручник — самодостатня одиниця навчального процесу. Водночас вагомість і складність педагогічно керованого процесу в нових умовах потребують доповнення складниками, зорієнтованими на диференціацію навчального процесу. Ці складники мають становити комплекс взаємопов'язаних між собою частин.

У навчально-методичному комплекті до підручника «Я досліджую світ» передбачено **робочий зошит**, створений спільно з учителем-методистом. Він дозволяє диференціювати навчальний процес, організовувати самостійну роботу учнів. Асортимент практичного матеріалу позбавить учителя від необхідності добирати варіанти практичних завдань для учнів з різними навчальними можливостями і потребами, передбачати життєвий контекст, в якому вони можуть застосувати набуті уявлення, знання, уміння.

Орієнтовний конспект з розгорнутим методичним сценарієм уроку спрямує творчість учителя на результативну працю. Тут передбачено мету кожного уроку в системі розвитку смислів, можливу мотивацію навчальних зусиль учнів, її підкріплення протягом уроку, способи педагогічної взаємодії, варіанти завдань з поступовим нарощенням складності.

У сценарії уроків передбачено також ігрове поле, ситуації емоційного розвантаження, задіяння засобів зворотного зв'язку, додатковий матеріал для варіативного використання.

Отже, усі складники комплекту стають його значущими елементами на основі взаємодоповнення, і кожний із них спрямований на досягнення мети в певній предметній сфері з орієнтацією на Державні вимоги до результатів навчальних досягнень учнів. Водночас забезпечено варіативність застосування, можливість вибору засобів на кожному етапі реалізації.

У цілому предмет «Я досліджую світ» за своїм методичним образом має відрізнитись від інших. Своєю чергою це має бути відображено в навчально-методичному комплекті.

Так, у **методичних розробках** варіанти етапів уроку зорієнтують учителя на роботу з підручником.

Тут обумовлено зміст кожної структурної частини: указано, де необхідно, обладнання (наприклад, матеріали для створення «Папки успіху», яка поступово буде допов-

нюватись виконаними завданнями); розгорнуто варіант організації початку з настановою — вступним словом учителя.

Можливі сценарії первинного закріплення вивченого розгорнуто в завданнях **робочого зошита** (склади мапу винаходу за планом; відгадаєте загадку — дізнаєтесь тему уроку; у кросворді вміщено слово, яке є ключем до всієї теми).

Зазначимо, що одним із найважливіших засобів компетентісно орієнтованої реалізації методики з предмета «Я досліджую світ» є включення *пізнавальних завдань*, які передбачають поєднання інтелектуальних зусиль із широким використанням методів чуттєвого пізнання навколишнього світу, забезпечення зв'язку засвоєного матеріалу з життєвим досвідом учнів; практичні завдання.

Установлена доцільність пізнавальних завдань і для оволодіння узагальненими способами дій. Дуже важливо, що в цьому процесі формується розуміння необхідності розглядати будь-які предмети у зв'язку з іншими через включення їх у нові зв'язки і відношення. У дітей виникає настанова на пошук внутрішніх зв'язків, визначається спрямованість пізнавальної діяльності на важливі сторони діяльності; забезпечується відображення властивостей предметів, явищ, їх поєднання в єдине ціле («Яким буде життя на Землі через 100 років?» — учні узагальнюють отриману інформацію про стан довкілля, винаходи людства, взаємини людей; складають мапу винаходу за заданим алгоритмом; гра «Якби я був чарівником, то...»).

Ми вважали, що завдань має бути достатньо для досягнення результатів з предмета з урахуванням показників дидактичної системи завдань. Так, в узагальненому вигляді було визначено такі показники:

- повнота охоплення провідних уявлень і понять з кожної теми і предметних дій в істотних, соціально важливих ситуаціях;
- поступове зростання доступної складності і трудності завдань, спрямованих на забезпечення успіху учнів в оволодінні соціально значущим змістом;
- включення в систему завдань навчальних умінь надпредметного змісту, що забезпечувало орієнтацію учнів на спосіб здобування знань;
- оригінальність форми, що надавала можливість самовияву учнів.

Завдання на виявлення зв'язків, залежностей використовуються переважно під час осмислення матеріалу, його сортування, установлення зв'язку з вивченим раніше. Вони вимагають від учнів умінь визначати внутрішні властивості предметів, розглядати їх у зв'язку з іншими через включення в нові зв'язки і відношення («Що на Землі залежить від людини?» — вибрати: мир, злагода, тривалість дня, рух планет, стан довкілля та ін.; екологічні задачі на виявлення шкоди для навколишнього середовища від сміття; як дати нове життя старим речам; «Хто працює вдень?» «Хто працює вночі?» «Де помилився художник?» — переплутав інструмент, одяг, транспорт, дорожні знаки. «Які з цих предметів можна брати в школу, а які не можна?» «Кому потрібні ці речі (обцецьки, молоток, скрипка, ополоник, ручка, пензлі тощо)?»).

Оволодіваючи пізнавальними операціями, учні поступово готуються до розв'язань завдань на встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Це сприяє оволодінню вмінням узагальнювати й конкретизувати причинові зв'язки, бачити загальне й відмінне в явищах, з'ясовувати, що з чим пов'язане, що від чого залежить. Наприклад: «Що може трапитись з цими дітьми?» (на основі сюжетних малюнків про поведінку дітей на вулиці, випадки правопорушень); «Чому так не буває?» (розв'язати алогізм); розіграти сценку на віднайдення справедливості моральних норм (не підглядати, говорити правду, вміти визнавати провину тощо).

Завдання такого типу розраховані на те, щоб спрямувати мислення учнів на усвідомлення способів діяльності: як краще відповісти на поставлені завдання? Як можна сказати інакше? Як довести правильність відповіді?

Методика організації діяльності учнів з розв'язання пізнавальних завдань передбачає послідовне нарощування їх складності, оскільки основний спосіб навчити розв'язувати завдання полягає в доборі завдань різного ступеня складності, а критерієм у визначенні послідовності завдань має бути з'ясування таких, які є в зоні найближчого розвитку учнів.

Основною вимогою до змістового аспекту таких завдань має бути орієнтація на досвід дитини: набутий раніше досвід, який відноситься до даного завдання, становить ніби передумову його розв'язання. Розумовий процес виникає тоді, коли поставлене завдання вимагає від дитини перегрупування наявних знань, їх застосування в конкретному випадку.

Зазначимо, що позитивний вплив пізнавальних завдань можливий лише за умови, якщо завдання буде сприйняте кожним учнем. «Втрата» запитання, неприйняття завдання, як відомо, виключає школяра з пошукової ситуації. Тому необхідно було здійснювати комплекс методичних засобів, застосування яких допомагає зробити завдання суб'єктивно значущим і посильним для розв'язання його дітьми з різним рівнем навченості. Із цією метою важливо:

- забезпечити педагогічно доцільне поєднання елементів пошукової діяльності з діями за зразком;
- передбачити індивідуальні підготовчі завдання;
- використовувати засоби конкретизації завдань шляхом наближення до індивідуального досвіду дитини;
- пропонувати пізнавальні завдання у формі ігрової ситуації.

Пропонуємо орієнтовний календарний план курсу «Я досліджую світ». Зазначимо, що залежно від можливостей доквілля, у зв'язку з відповідними календарними датами та сезонними явищами, рівня готовності учнів, їхніх запитів і потреб в пізнанні, учитель вносить зміни в запропонований план, організовує подорожі-спостереження, дослідницько-пізнавальні проєкти, екскурсії, краєзнавчі розвідки і квести. У методичному коментарі до кожного уроку вказано можливі дидактичні рішення, які слугують лише орієнтиром для вчителя і потребують творчого доповнення.

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗМІСТУ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» У 3 КЛАСІ

Ірина АНДРУСЕНКО,
Наталка КОТЕЛЯНЕЦЬ,
Вікторія ВДОВЕНКО,
Олена АГЄЄВА

Навчальний зміст інтегрованого курсу «Я досліджую світ» для учнів 3 класу (авторський колектив: І. Андрусенко, В. Вдовенко, Н. Котелянець, О. Агєєва) розроблений відповідно до Державного стандарту початкової освіти, Типових освітніх програм колективу авторів під керівництвом О. Я. Савченко. Поданий у програмі навчальний зміст освіти конкретизується у двох частинах підручника (175 годин).

Навчальний зміст *першої частини* інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 3 класі поєднує природничу, громадянську, історичну, соціальну та здоров'язбережувальну освітні галузі та становить 105 годин на рік (3 години на тиждень).

Зміст інтегрованого курсу «Я досліджую світ» для учнів 3 класу створює систему уявлень і понять, цінностей, відібраних з різних освітніх галузей на основі ідеї формування ключових та предметних компетентностей з урахуванням розкриття міжпредметної інтеграції, причинно-наслідкових зв'язків, формування життєвих компетентностей і перспективних орієнтирів, одним із яких є принцип природовідповідності.